

РОЗДІЛ 10

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.96:006.032:378

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/68>

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУДДІВ

INTERNATIONAL STANDARDS OF PROFESSIONAL TRAINING OF JUDGES

Шевцова Я.О., заступник директора
Харківське регіональне відділення
Національної школи суддів України

Стаття присвячена одному з найактуальніших питань – судустрою та статусу суддів, ураховуючи активно триваючу судову реформу, оновлення суддівських кадрів, шлях України до гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема Європейського Союзу. Для впровадження принципів і положень міжнародного права в національне законодавство недостатньо лише оголосити частиною національного законодавства ратифіковані акти, необхідно також сформулювати механізм імплементації основних принципів у норми вітчизняного права.

Так, у статті проаналізовані норми міжнародних актів стосовно основних стандартів правничої професії загалом, особливу увагу приділено дослідженню стандартів професійної підготовки суддів.

Автором підкреслено, що між європейськими країнами існують великі відмінності в тому, що стосується початкової та безперервної підготовки суддів, та що ці відмінності частково можна пояснити конкретними особливостями різних судових систем. Зазначено, що гармонізація національного права з міжнародним відбувається у вигляді процесів координації або зближення окремих правових положень різних правових систем, що досягається шляхом усунення основних суперечностей чи відмінностей.

У статті зроблено висновок стосовно того, що Україна досягла успіху в імплементації багатьох стандартів до національного законодавства. Так, утворено потужний освітній центр для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації суддів – Національну школу суддів України, її склад формується з урахуванням міжнародних стандартів, особливості навчання, підходи та цілі адаптовано під європейські принципи з урахуванням статусу осіб, яких навчають (кандидат на посаду судді, суддя, що обіймає адміністративну посаду, суддя, якого притягнуто до дисциплінарної відповідальності тощо). Для справедливості автор зазначає, що реалізація деяких із досліджених стандартів є недосконалою, що і відображається на сучасному стані професійної підготовки кандидатів на посаду судді, суддів, підвищення їхньої кваліфікації, що нерідко стають причиною неправомірних рішень або таких, що ухвалені з порушенням норм закону.

Ключові слова: міжнародні стандарти, судустрій, статус суддів, суддівська освіта, професійна підготовка суддів.

The article is devoted to one of the pressing issues of judicial system and status of judges, taking into account the active judicial reform, updating of judicial personnel, Ukraine's path to harmonization of national legislation in accordance with international standards, in particular the European Union. In order to introduce the principles and provisions of international law into national legislation, it is not enough to declare a part of the national legislation ratified acts, it is also necessary to form a mechanism for the implementation of the basic principles in the norms of domestic law. Thus, the article analyzes the norms of international acts on the basic standards of the legal profession in general, paying particular attention to the study of standards for the training of judges.

The author emphasizes that there are great differences between European countries in terms of initial and continuous training of judges and that these differences can be partially explained by the specific features of various judicial systems. It is noted that harmonization of national law with international occurs as processes of coordination or approximation of separate legal provisions of different legal systems, which are achieved by eliminating the main contradictions or differences.

The article concludes that Ukraine has succeeded in implementing many standards in national legislation. Thus, a powerful educational center for training, retraining and refresher training of judges was successfully created – the National School of Judges of Ukraine, its composition is formed taking into account international standards, peculiarities of training, approaches and goals adapted to European principles, taking into account the status of persons trained (candidate for office a judge, an administrative judge, a judge who was attracted to disciplinary liability, etc.). For justice, the author notes that the implementation of some of the standards studied is imperfect, which also reflects the current state of professional training of candidates for the position of judge, judges, improvement of their qualifications, often become the cause of unlawful decisions or those that were adopted in violation of the law.

Key words: international standards, judicial system, status of judges, judge education, professional training of judges.

Ефективне функціонування системи судустрою як гарантії забезпечення справедливого правосуддя, належний захист прав і свобод, неупереджений розгляд справ залежні від компетенції та професійної підготовки суддів. Часто причиною неправомірних рішень, ухвалених із порушенням норм закону, є некваліфікованість суддів і недостатній рівень професійної підготовки.

Фундаментом функціонування правосуддя є забезпечення судової влади висококваліфікованими та високоморальними суддівськими кадрами, від підготовки та професійного рівня яких залежать правомірність і законність судових рішень. Так, неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права є підставою для скасування постановлених у справі судових рішень. Неправильне застосування норм матеріального права означає, що застосовано закон, який не поширюється на відповідні

правовідносини, або не застосовано закон, який підлягав застосуванню, або суд неправильно його витлумачив. У свою чергу, порушення норм процесуального права має наслідком відкриття провадження у справі судом вищої інстанції незалежно від того, чи призвели такі порушення до неправильного вирішення справи, оскільки така оцінка порушення норм процесуального права здійснюється судом вищої інстанції під час розгляду справи й ухвалення судового рішення. Такі порушення значно затягують загальні строки розгляду тієї чи іншої справи, мають наслідком фінансові втрати, душевні переживання сторін у справі та впливають на рівень довіри населення до судової влади загалом. Уважаємо, що причинами неправильного застосування норм права суддею може бути невиконання (неналежне виконання) законодавчих вимог щодо підготовки та підвищення професійного рівня судді.

Ураховуючи вищезазначене й активно триваючу судову реформу, вважаємо, що забезпечення належної професійної підготовки суддів неможливе без детального вивчення міжнародних стандартів суддівської освіти та дослідження ступеня їх імплементації в національне законодавство.

Так, освіта судді містить такі елементи, як професійна підготовка суддів та підвищення кваліфікації. Освіта судді повинна здійснюватися безперервно протягом усього часу перебування на посаді судді.

Так, Н. Радутна зазначає, що постійна освіта сприяє цілеспрямованому формуванню світогляду, ціннісних орієнтацій, моральних цінностей, кращому засвоєнню різних галузей знань, розвитку інтелектуальних якостей особистості, гнучкості мислення, що допомагає у вирішенні професійних завдань [1]. На думку І. Самсіна, важливо розуміти, що у прагненні до якісних змін судової системи потрібно розпочинати зі зміни підходу до її кадрового забезпечення та професійного рівня, крім того, варто приділяти достатню увагу навчальним програмам, які виконуються під час такої підготовки [2, с. 212, 218].

Основні стандарти правничої професії (незалежно від правового статусу їх представників), яким має відповідати діяльність юристів-практиків у країнах, що належать до двох основних правових сімей світу (романо-германська й англосаксонська), закріплені в декількох документах міжнародних професійних правничих організацій і мають статус Правил корпоративної етики (поведінки), а також у документах окремих міжнародно-правових інституцій і політичних організацій, що мають рекомендаційно-зобов'язальний (умовно – нормативно-правовий) характер для їхніх членів і учасників. До переліку таких документів (актів), у хронологічній послідовності їх ухвалення, можна включити такі, як:

- Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) «Кодекс поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку» від 17 грудня 1979 р. [3];

- Стандарти незалежності правничої професії Міжнародної асоціації юристів (ухвалено на конференції МАЮ в Нью-Йорку у вересні 1990 р.) [4];

- Рекомендація № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» (ухвалено Комітетом міністрів Ради Європи на 518-му засіданні 13 жовтня 1994 р.) [5];

- Європейська хартія про Закон «Про статус суддів» (ухвалено Радою Європи, Лісабон, 1998 р.) [6].

Аналіз цих документів беззаперечно засвідчує, що базовими принципами професійної правничої діяльності є такі:

- визначна роль правників у дотриманні балансу приватних, суспільних і державних інтересів;

- захист правниками основоположних прав і свобод людини і громадянина незалежно від виконуваних ними професійних функцій;

- незалежність представників правничої професії від сторонніх неправомірних впливів на їхню діяльність як із боку держави, так і з боку суспільства, а також унеможливлення внутрішнього впливу правників один на одного;

- безумовне дотримання (виконання) правниками всіх складників принципу верховенства права, зокрема приписів чинного національного законодавства та міжнародно-правових актів;

- самоврядність організації професійної правничої діяльності, що ґрунтується на безумовній повазі та дотриманні встановлених корпоративних етичних правил поведінки, високому рівні професійної відповідальності за результати такої поведінки і діяльності.

Варто підкреслити, що всі зазначені документи акцентують увагу на умовах і процедурах допуску до професійної правничої діяльності, включаючи вимоги до професійної підготовки (навчання) майбутніх юристів та підвищення

кваліфікації, а стандарти допуску до суддівських посад, порядок підготовки майбутніх суддів та їх навчання (підвищення кваліфікації) під час реалізації свої функції деталізовано в таких міжнародних документах, як:

- Основні принципи незалежності правосуддя, схвалені Резолюціями 40/32 та 40/146 ГА ООН у 1985 р. [7];

- Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією 2006/23 Економічної і соціальної ради ООН від 27 липня 2006 р. [8];

- Рекомендація REC (2004) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці, ухваленій на 114-й сесії Комітету міністрів Ради Європи 12 травня 2004 р. [9];

- Висновок № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях, схвалений 27 листопада 2003 р. [10];

- Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство», схвалений 23–25 листопада 2005 р. [11];

- Спільний висновок № 588/2010 Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [12].

Найважливішим документом, де ретельно розглядаються питання початкової та безперервної підготовки суддів, є Висновок Консультативної ради європейських суддів (далі – КРЕС) № 4 про належну початкову підготовку працівників судових органів і підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях [13].

У Висновку КРЕС № 4 визнається, що між європейськими країнами існують великі відмінності в тому, що стосується початкової та безперервної підготовки суддів, та що ці відмінності частково можна пояснити конкретними особливостями різних судових систем. У цьому ж документі підкреслюється важливість того, щоб судді, обрані серед осіб, які мають повну юридичну освіту, отримували ретельну, глибоку і різнобічну професійну підготовку, що дозволяє їм належно виконувати свої обов'язки. Така професійна підготовка також є гарантією їхньої незалежності і безсторонності, відповідно до вимог Конвенції про захист прав людини і основних свобод, особливо наголошується на тому, що незалежно від різноманіття національних систем і проблем, що виникають в окремих країнах, професійна підготовка повинна вважатися істотним чинником у зв'язку з необхідністю вдосконалення не тільки навичок співробітників судової публічної служби, але й самого функціонування цієї служби.

Конституційні принципи мають гарантувати незалежність та неупередженість, від яких залежить легітимність суддів, а судді, зі свого боку, повинні забезпечувати підтримання високого рівня професійної компетентності. У багатьох країнах підготовка суддів регулюється спеціальними положеннями. Важливим є включення вимоги підготовки суддів до правил, що регулюють статус судді. Юридичні норми не повинні деталізувати точний зміст підготовки, а мають доручити це завдання спеціальному органу, який відповідає за складання програми підготовки, організацію підготовки та нагляд за її проведенням. Держава має обов'язок забезпечити судову владу або інший незалежний орган, відповідальний за організацію підготовки суддів та її контроль, необхідними засобами й покрити витрати суддів та інших осіб, що залучаються. Тому КРЕС рекомендує, щоб у кожній країні законодавство про статус суддів передбачало підготовку суддів.

Аналізуючи норми національного законодавства, докимо висновку, що ці стандарти вже імплементовано. Так, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає

діяльність державної установи зі спеціальним статусом у системі правосуддя – Національної школи суддів України (далі – НШСУ, Школа), яка здійснює:

- 1) спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді;
- 2) підготовку суддів, зокрема обраних на адміністративні посади в судах;
- 3) періодичне навчання суддів із метою підвищення рівня їхньої кваліфікації;
- 4) проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційним або дисциплінарним органом, для підвищення кваліфікації суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя;
- 5) підготовку працівників апаратів судів і підвищення рівня їхньої кваліфікації;
- 6) проведення наукових досліджень із питань удосконалення судового устрою, статусу суддів і судочинства;
- 7) вивчення міжнародного досвіду організації та діяльності судів;
- 8) науково-методичне забезпечення діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя [15].

Крім того, п. 2.3 Європейської хартії про статус суддів передбачає, що будь-який орган, відповідальний за контроль за якістю програми підготовки, повинен бути незалежним від виконавчої та законодавчої гілок влади, принаймні половина його членів мають бути суддями [6].

Так, Концепція національних стандартів суддівської освіти визначає, що суддівська освіта ґрунтується на: 1) потребах цільової аудиторії НШСУ (кандидатів на посаду судді, суддів, зокрема, обраних на адміністративні посади в судах, відповідно до необхідності вдосконалення їхніх знань, умінь і навичок, з урахуванням індивідуальних потреб; 2) створенні стандартизованих програм підготовки; 3) запровадженні тренінгів, інтерактивних методів навчання, які базуються на суддівських навичках; 4) розробленні навчальних матеріалів для всіх компонентів суддівської освіти; 5) підготовці викладачів (тренери, фасилітатори, модератори); 6) використанні переваг дистанційної освіти; 7) проведенні моніторингу якості навчальних заходів із метою його врахування для підвищення рівня розроблення та викладання навчальних курсів [16].

До того ж Регламент НШСУ (п. 2.1) [17] визначає, що основними критеріями для формування викладацького складу НШСУ є об'єктивність, професіоналізм, досвідченість, авторитетність, володіння глибокими знаннями і досвідом у сфері обраної тематики, навичками викладацької діяльності, уміння застосовувати техніку ефективного викладання, новітні форми й інтерактивні методи

навчання. Аналізуючи норми цього документа, пропонуємо всіх викладачів умовно поділити на 3 групи:

- 1) викладачі-судді, які можуть бути діючими (відражені) або у відставці;
- 2) викладачі, які є юристами, але не мають статусу судді, – науковці, практики, представники апаратів судів тощо;
- 3) викладачі, які є спеціалістами в інших сферах (еконісти, психологи, соціологи, лінгвісти тощо).

Уважаємо, що такий плюралістичний підхід до викладацького (тренерського) складу НШСУ сприяє різноплановій якісній підготовці суддів та повноцінній реалізації поставлених перед Школою цілей, відповідає міжнародним стандартам.

Крім цього, Європейська хартія [6] визначає, що підготовка суддів не повинна обмежуватися фаховою юридичною підготовкою, а має враховувати характер суддівської посади, який часто потребує від судді втручання у проблематичні та складні ситуації. Аналізуючи вітчизняні нормативно-правові акти, доходимо висновку про імплементацію вказаного стандарту.

Так, Концепція національних стандартів суддівської освіти ставить на меті наявність у кандидатів на посаду судді та суддів не лише інтелектуальних якостей (здібностей), а й особистісних (добросесність, моральність, неупередженість та безсторонність, здатність до обґрунтованого судження, рішучість і володіння навичками ухвалення рішень, об'єктивність, уміння та готовність навчатися та професійно вдосконалюватися), здатності до розуміння та справедливого поводження (уміння поводитися з кожним із повагою та чутливістю, готовність терпляче та ввічливо вислуховувати), авторитетності та комунікативних навичок (володіння навичками міжособистісного спілкування, уміння зрозуміло і стисло роз'яснювати процесуальні вимоги, формулювати, мотивувати, пояснювати кожне винесене рішення, утримувати авторитет в разі оспорювання, піддаванні сумніву) тощо [16].

У підсумку можна стверджувати, що процес підготовки кандидатів на посаду судді та суддів повинен бути спрямований на розвиток і вдосконалення вищезазначених якостей та психологічну адаптацію до професії судді, відповідно до встановлених міжнародних стандартів. Варто підкреслити, що Україна досягла успіху в імплементації таких стандартів до національного законодавства, хоча реалізація деяких із них недосконала, що і відображається на сучасному стані професійної підготовки кандидатів на посаду судді, суддів, підвищення їхньої кваліфікації, що нерідко стають причиною неправомірних рішень або таких, що ухвалені з порушенням норм закону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радутная Н. Народный судья. Профессиональное мастерство и подготовка. Москва : Юрид. лит-ра, 1977. С. 120.
2. Самсін І. Судова реформа: актуалізація проблем статусу суддів і судоустрою України : історико-правовий нарис. Харків, 2012. 224 с.
3. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р. *Законодавство України : база даних / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 14.07.2019).
4. Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів, ухвалені у вересні 1990 р. в Нью-Йорку. URL: <http://kodex-9.pravo.eh.org.ua/24.htm> (дата звернення: 18.07.2019).
5. Незалежність, дієвість та роль суддів : Рекомендація № (94) 12, ухвалено Комітетом міністрів Ради Європи на 518-му засіданні 13 жовтня 1994 р. *Законодавство України : база даних / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323 (дата звернення: 20.07.2019).
6. Европейская хартия о законе «О статусе судей» от 10 июля 1998 г. *Законодавство України : база даних / Верховна Рада України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_236 (дата звернення: 16.07.2019).
7. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені Резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 р. *Законодавство України : база даних / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201 (дата звернення: 16.07.2019).
8. Банголорські принципи поведінки суддів: резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН. *Комітет Верховної Ради України з питань запобігання корупції* : офіційний вебсайт. URL: http://crimcor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article.jsessionid=FDBFB35CEA772BBA6DDE038AA3B87E38?art_id=48076&cat_id=46352 (дата звернення: 12.07.2019).
9. Рекомендація Rec(2004) 4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці, ухвалена на 114-й сесії Комітету Міністрів від 12 травня 2004 р. *Законодавство України : база даних / Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_573/conv (дата звернення: 14.07.2019).

10. Висновок № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях, схвалений 27 листопада 2003 р. *Вища рада правосуддя* : офіційний вебсайт. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/Opinion_1-18.pdf (дата звернення: 14.07.2019).
11. Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство», схвалений 23–25 листопада 2005 р. *Вища рада правосуддя* : офіційний вебсайт. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/Opinion_1-18.pdf (дата звернення: 14.07.2019).
12. Спільний висновок № 588/2010 Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів». URL: <https://www.osce.org/uk/odhr/335431?download=true> (дата звернення: 20.07.2019).
13. Висновок № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про належну початкову підготовку та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях. *Вища рада правосуддя* : офіційний вебсайт. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/Opinion_1-18.pdf (дата звернення: 14.07.2019).
14. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402–VIII. *Законодавство України : база даних / Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 13.07.2019).
15. Концепція національних стандартів суддівської освіти, схвалена Науково-методичною радою Національної школи суддів України 23 грудня 2014 р., № 5. *Національна школа суддів України* : офіційний вебсайт. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/about/symbols/> (дата звернення: 23.07.2019).
16. Регламент Національної школи суддів України, затверджений наказом Національної школи суддів України 24 червня 2016 р. № 34. *Національна школа суддів України* : офіційний вебсайт. URL: <http://www.nsj.gov.ua/reglament/> (дата звернення: 23.07.2019).